

Ўзбекистонда Туристик Марказлар Типологияси

Шарипова Наргиза

Гид экскурсовод ансамбля регистон

Аннотация: Ушбу мақолада Ўзбекистондаги барча шаҳарларни зиёрат туризмни ривожлантиришида ахборот технологияларидан фойдаланиш самарадорлигини оширишга қаратилган бўлиб, унда туристик маҳсулотларни ташкил қилишида ахборот коммуникация технологиялари орқали такомиллаштириш масалалари кўриб чиқилган ҳамда, улар асосида зиёрат туризм харитасини яратиш ва зиёратчиларга қулайликни яратиш ва амалга ошириш вазифаларни белгилаб берилган.

Калит сўзлари: *типологик, юнеско, unwto, туристик, тухоро, маданий, инфратуризм.*

Кириш: Туристик маршрутларнинг бўғини ва энг оддий бирлиги сайёҳлик маркази - шаҳар, табиий объект, жамланган туристик ресурслар асосида туристик ва экскурсия хизматлари комплекси яратилган ҳудуднинг бўлими ҳисобланади. Бундай мажмуа сайёҳлар учун турар жой бинолари, умумий овқатланиш корхоналари, савдо корхоналари, спорт иншоотлари ва бошқа хизмат кўрсатиш корхоналаридан иборат. Аҳоли пунктларида туристик марказни шакллантириш илмий тадқиқотларида туристик мажмуалар ва муассасалар яратилишига таъсир кўрсатадиган, ижтимоий-иқтисодий ва маданий муҳитда шаҳарни шакллантириш функциясининг мумкин бўлган йўналишларидан бири сифатида қаралади [7].

Ўзбекистон ва чет элдаги шаҳарлар туристик муҳитларни таснифлаш, ҳамда таҳлил қилиш сайёҳлик марказларининг меъморий ва ландшафт муҳитини шакллантириш қонуниятларини ўрнатишга имкон берди. Тадқиқот ишлари туристик ва рекреацион марказлар, сайёҳлик муассасалари ва мажмуаларини, ҳудуднинг типологик тузилишини таснифлаш ва тизимлаштириш соҳасидаги назарий асарларни ўрганишга, шунингдек, туристик марказларни яратиш бўйича маҳаллий ва дунёдаги лойиҳалаш амалиётига асосланган. Туризм учун хизмат кўрсатиш, ҳамда уни амалга ошириш учун меъморий муҳит элементларини ривожлантириш, тизимлаштириш ва даврийлаштириш, туристик марказларнинг типологик хусусиятлари ўрганилган ҳолда маҳаллий ва хорижий амалиётларга асосланиб уларни таснифлаш, шакллантириш мезонлари баён қилинди [ил. 1-2].

Структуравий хусусиятлар бўйича илмий тадқиқотларда қабул қилинган туристик марказлар типологиясининг асослари қуйидагилардир [11]:- 30 -

- сайёҳлик салоҳиятга эга объектларни гуруҳлаб режалаштириш ва жойлаштириш;
- сайёҳлик шаҳар тузилмаларини функционал-минтақавий ташкил этиш;
- шаҳарнинг тузилишига туризмнинг таъсири;
- етакчи туристик функция ёки етакчи функциялар мажмуаси;

- мавсумий эксплуатацияга қараб туристик фаолият типологияси ва унинг худудий локализацияси;
- туристик мажмуаларнинг мавсумийлиги.

UNWTO томонидан таклиф қилинган туристик марказлар классификациясини тузишда энг муҳим нарса шаҳарларнинг сайёҳликка йўналтирилганлигини ҳисобга олиб, бешта ихтисослашган турга ажратилган: маданий туризм марказлари, воқеа туризм марказлари, курортлар ва тиббий туризм марказлари, зиёратгоҳлар марказлари, халқаро туризм марказлари [10].

Туристтик марказларнинг типологиясини миқдорий жиҳатдан аниқлаштириш - ихтисослашишдир, у “типик хусусиятлар”нинг намоён бўлиш ўлчови сифатида хизмат қилади. Туристтик марказларнинг типик хусусиятлари туризмнинг объектив ва субъектив томонларини, яъни туристик ва рекреацион ресурсларнинг мавжудлиги ва аҳолининг туристик мотивациясини ўзаро боғлайди [5].

Туристтик фаолият турларининг концентрациясига кўра, сайёҳликнинг мақсадли функциялари амалга ошириладиган ихтисослашган туристик марказлар ажратилади - бу туризмнинг ҳар хил турларини алмаштириш учун хосдир. Дам олувчиларнинг бўш вақтлари миқдори ва туристик марказнинг ихтисослашув даражаси ўртасида боғлиқлик мавжуд. Дам олувчиларнинг бўш вақти қанча кўп бўлса, уларга шунча ихтисослашган туристик тизим керак [11].

Туристтик марказ муҳитини ташкил қилишнинг замонавий тизимини тарихий Европа шаҳарлари мисолида кўриш мумкин, бу ерда тарихий - 31 -

шаҳарларни ва маданий мерос объектларини асраш, сақлаб қолиш туристик функцияларни жалб қилиш орқали эришилади [7]:

1. **Маданий-маърифий туризм марказлари.** Ушбу турга маданий мерос объектлари ва экскурсия, илмий ёки саргузашт туризмни амалга ошириш учун қизиқ бўлган бошқа меъморий ва сайёҳлик салоҳиятига эга бўлган тарихий шаҳарлар киради [41]. Самарқанд, Шахрисабз, Хива, Бухоро, Қўқон каби шаҳарларни мисол келтириш мумкин.

Бу турнинг ичида алоҳида шаҳар-музейларни кичик гуруҳига бўлиш мумкин. Масалан, Хоразм вилоятининг қадимги Хива шаҳри (Ичан Қалъа) 1990 йилда шаҳар «ЮНЕСКОнинг Бутунжаҳон мероси рўйхати»га киритилган. Ўзбекистонда ўзининг тарихий меъморий кўринишини тўлиқ сақлаган Ўрта асрларнинг ягона шаҳри;

2. **Воқеа туризми марказлари.** Замонавий сайёҳлик марказларида турли миқёсдаги ва мавзулардаги маданий ва спорт тадбирлари мунтазам ўтказиб келинмоқда: глобал аҳамиятга эга, миллий, маҳаллий тадбирлар. Воқеалар туризми сайёҳларнинг мавсумийлиги билан ажралиб турадиган туристик ва рекреацион зонага бир марталик оммавий оқими. Туристтик марказни ташкил этишда ҳар хил миқёсдаги тадбирлар сайёҳларни жалб қилишнинг асоси ҳисобланади. Воқеалар туризмнинг асосини турли хил халқ байрамлари, санъат, кино, мусиқа фестиваллари, спорт мусобақалари, ярмаркалар, бизнес кўргазмалар, иқтисодий форумлар ва бошқалар ташкил этади [8]. Шаҳарларнинг тадбир марказлари гуруҳига қуйидагилар киради: Бойсун (Бойсун баҳори фестивали), Самарқанд (Шарқ тароналари), Хива (Лазги фестивали), Қўқонда (Қўқон Халқаро хунармандчилик фестивали) ва бошқалар;

3. **Курортлар ва даволаниш туризм марказлари.** Улар маълум турдаги ва сифатли табиий ресурслар билан таъминланган жойларда пайдо бўлади. Ушбу туристик марказга

қуйидагилар киради: Римини, Эссентуки, Сочи, Салоу, Корфу, Дубровник ва бошқалар [11]. Республикамизда Зомин, марказларини мисол келтиришимиз мумкин.

Чортоқ курортларва тиббий туризм марказларини мисол келтиришимиз мумкин. Сўнги пайтларда ушбу турдаги шаҳарлар бир қатор ўзгаришларга дуч келмоқда ва уларнинг ривожланишида янги тенденциялар пайдо бўлди: курорт шаҳарлари, кўп холларда, табиий шароитларга боғланган. Бундай шаҳарларнинг ривожланишидаги асосий муаммо бу туристик фаолиятнинг мавсумий тебранишларидир.[13];

4. Зиёратгоҳ марказлари. Туристтик марказнинг муҳим диний жойлар,тадбирлар ва зиёратгоҳлар билан чамбарчас боғлиқлиги.Туризмнинг ушбу турини “iconicbuilding”(“рамзий бинолар”) ноёб объектларига йўналтирилган меъморий зиёратга ҳам киритиш мумкин.Ушбу сайёҳлик марказларида зиёратчиларнинг диний байрамларда зичлиги кузатилмоқда[11].Шаҳар-зиёратгоҳ марказлари таркибига қуйидаги шаҳарларни мисол келтириш мумкин: Макка, Мадина, Ватикан, Қуддус, Хайфа шаҳарлари, Республикамизда халқаро миқёсда зиёратгоҳ марказларига Самарқанд, Бухорова Термиз шаҳарларини мисол келтиришимиз мумкин.Сайёҳлар,асосан юқори даражадаги маълумотга ва шаҳар тарихига, музейларга кизиқиш билдиришади.

Бугунги кунда туристик фаолиятни амалга ошириш турлари ҳамда шакллариининг кўпайиши уларнинг ўзаро алоқаларининг гмуствақамланиши, шунингдек, аниқланган типологик белгилар асосида, замонавий туристик марказларни туристик фаолиятнинг асосий турларини ажратиш ва туристик ресурслардан мақсадли фойдаланиш билан таснифлаш зарурати туғилмоқда [13]Ривожланган типология“ фаолият принципи”га асосланади, унга кўра туристик марказ сайёҳларнинг ўзига хос рекреацион мақсадлари, мотивацияси ва эҳтиёжларини амалга оширадиган хизматларнинг бутунтурини тақдим этишга имкон беради[6]. Ихтисослашган туристик марказлар туристик фаолият турларининг концентрация даражасига қараб ажратилади, бунда саёҳатнинг мақсадли ва универсал функциялари амалга оширилади, унда сайёҳлик турлар турлича ўзгариб туради [11].

Натижада тегишли турларга эга туристик фаолиятни ташкил этишда иштирок этадиган етакчи таркибий қисмлар бўйича Қорақалпоғистон Республикаси учун тўртта туристик марказлар аниқланди [ил. 1-9]:

1-тоифа - маданий-маърифий туризм маркази. Саноат маркази, тарихий ва маданий марказ, илмий марказ.

2-тоифа - воқеа туризми маркази. (миқёси даражалари бўйича фарқланади): глобал аҳамиятга эга воқеалар маркази, миллий ва маҳаллий аҳамиятга эга воқеалар маркази.

3-тоифа - экотуризм маркази. (Сиёб каналлари, Зарафшон дарёлари бўйлаб экотуристтик марказлари).

4-тоифа - зиёрат марказлари.

Диний туристик марказлар, меъморий зиёратгоҳлар.

Диний туристик марказлар, зиёратгоҳларни харитаси Бухоро мисолида .

SITORAI-MOHI HOSA

UZ
NAZZAR ILOVASI BILAN MUZEY HAQIDA KO'PROQ MA'LUMOT OLING!
1-qadam: NazzAR dasturini yuklab oling va o'rnatib
2-qadam: Smartfon kamerasini ishlata b'lgan rasimga yo'naltiring.
3-qadam: Muzei bilan interaktiv tarzda tanishish uchun, go'shirncha dastur funktsioni yuklab oling
* Smartfoningizni tasvir to'liq ko'rsatiladigan shaklda ushlab turing

RU
УЗНАЙТЕ БОЛЬШЕ О МУЗЕЕ С ПРИЛОЖЕНИЕМ NAZZAR!
Шаг 1: Скачайте и установите приложение
Шаг 2: Наведите камеру смартфона на изображение со знаком:
Шаг 3: Дождитесь загрузки дополнительного контента для взаимодействия с музеем в интерактивном режиме
* Держите смартфон так, чтобы обозначенное изображение полностью отображалось на экране

GB
FIND OUT MORE ABOUT THE MUSEUM WITH NAZZAR APPLICATION
Step 1: Download and set up NazzAR Application
Step 2: Point the smartphone camera at the image specified:
Step 3: Wait until the additional content for the museum online encounter is loaded
* Hold your smartphone to have the chosen image fully displayed.

AVAILABLE IN 3 LANGUAGES

Download the NAZZAR app for free!

1 2 3

Адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг «Туризм тўғрисида»ги ЎРҚ-549 сонли Қонуни 18.07.2019. <https://lex.uz/docs/4428097>
2. Ўзбекистон Республикасининг «Туризм тўғрисида»ги 1999 й. 20 августидаги N 830-I сонли Қонуни. <https://lex.uz/docs/75375>
3. Булатова Е.К. Формирование архитектурной среды туристского центра для малых и средних городов (на примере Южного Урала): диссертация канд. архитектуры: 05.23.20 // -Н.Н., 2014. -213 с.
4. Булатова Е.К., Ульчицкий О.А. Архитектура туризма и туристических комплексов: учебное пособие / ФГБОУ ВО "Магнитогорский государственный технический университет им. Г.И. Носова" 2017. 85 с.
5. Orbasli A. Historic towns: Tourism, conservation, development, with particular reference to turkish towns / The University of York (United Kingdom) 1994.-278 p
6. Зорин И.В., Квартальнов В.А. Энциклопедия туризма: [Справочник] / Рос. междунар. акад. туризма. - М.: Финансы и статистика, 2001. - 364 с.
7. Ўзбекистон Республикасининг «Туризм тўғрисида»ги 1999 й. 20 августидаги N 830-I сонли Қонуни. <https://lex.uz/docs/75375>
8. Биржаков М.Б. Введение в туризм // СПб.: Изд. Дом Герда, 2001. - 320 с.
9. Усманова З. Худудий объектларнинг туристик-рекреацион салоҳиятини баҳолашнинг назарий масалалари. Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар // илмий электрон журнали №2, март-апрель, 2017 й.
10. Григорьев В.И., Симонов В.С. Стратегия формирования индустрии рекреации. // -СПб.: Инд по СПбГУЭФ, 2006.

11. Булатова Е.К., Ульчицкий О.А. Архитектура туризма и туристических комплексов: учебное пособие / ФГБОУ ВО "Магнитогорский государственный технический университет им. Г.И. Носова" 2017. 85 с.
12. Биржаков М.Б. Введение в туризм // СПб.: Изд. Дом Герда, 2001. - 320 с.
13. Булатова Е.К. Формирование архитектурной среды туристского центра для малых и средних городов (на примере Южного Урала): диссертация канд. архитектуры: 05.23.20 // -Н.Н., 2014. -213 с.
14. Енин А.Е. Градостроительное развитие малых исторических городов Черноземья // Научный вестник Воронежского ГАСУ. Строительство и архитектура. - 2008. - №4 (12). - С. 9-18.
15. Кусков А.С. Основы туризма: учебник / А.С. Кусков. Ю.А, Джаладян. КНОРУС 2008, - 400 с.